

על ראשו של הגלבוע

כבכל אביב, הופך הגלבוע מוקד משיכה לאוהבי הטבע והפריחה. לצד איריס הגלבוע המפואר, גדלים בגלבוע שלל צמחים ייחודיים ולא פחות יפים

כתב וצילם: ד"ר אורי פרגמן-ספיר

מקור חסידה גדול. פרחיו היפים נפתחים רק בבוקר

הגלבוע ממוקם בצפון-מזרח השומרון ופסגותיו מגיעות לכ-500 מטר מעל פני הים. מצפונו וממערבו עמק יזרעאל, ממזרחו עמק בית שאן ומדרומו הרי השומרון. מה הופך את הגלבוע לאתר פריחה חשוב כל כך? התשובה קשורה במיקומו בגבול החבל היס-תיכוני ואזור הספר, אזור העשיר במיוחד במגוון צמחים - יס-תיכוניים, ערבתיים ואפילו מדבריים.

הר של פרחים

הבתה היא בית גידול חשוב בגלבוע, והיא מתקיימת באופן רציף על מדרונות ההר וגם על חלקו הגבוה. הבתה היא שטח שטוף שמש הנשלט על ידי בני-שיח וביניהם צמחים עשבוניים (חסרי גזע) חד-שנתיים ורב-שנתיים. הצמחים השולטים בבתות הספר בגלבוע

נץ חלב חום אנדמי לישראל ולסוריה. נמצא בסכנת הכחדה

דמומית ארץ-ישראל ומשתה. מנקדות את ההר בוורוד ובאדום

הם סירה קוצנית, חלבלוב מגובשש וקיצנית צפופת-עלים, ובמקומות שיש בהם קצייה - כלך מצוי, המקשט באביב את המדרונות בפריחתו הצהובה והגבוהה. בין בני השיח אפשר לראות כאן מגוון פרחים יפהפיים. מפורסמים הם מרבדי הצמחים החד-שנתיים היס-תיכוניים, בהם פשתה שעירה על פריחה הוורודים היפים, קחוון ארץ-ישראלי עם תפרחות לבנות-צהובות ומיני דמומית. מבין הגיאופיטים (צמחי בצל, פקעת וקנה שורש), איריס הגלבוע הוא המרשים ביותר, אך יש עוד רבים אחרים, בהם הצהרון המצוי, צמח קטן עם פרח דמוי איריס הנפתח אחר הצהריים ונראה כמו מיניאטורה של איריס הגלבוע, כמה מינים של נץ-חלב המאופיינים בפרחים צחורים כשלג, עם פס ירוק בצד התחתון של כל עלה עטוף.

סדרת הפרחים האדומים המרהיבים אינה פוסחת על הגלבוע; כלנית מצויה מקדימה בפריחתה בשלל צבעים כולל אדום ומוחלפת במרס בשני פרחים אדומים אחרים - נורית אסיה וצבעוני ההרים. דמומית ארץ-ישראלית היא פרח אדום גדול נוסף הנפוץ בגלבוע, המאופיין בעלים נימיים גזורים הדומים לעלי השמיר. יערות האורן הנטועים במרומי הגלבוע ובחלקו המערבי הזיקו למספר לא מבוטל של צמחים, שלא שרדו בתנאי הצל של עצי היער הנטועים שגבהו במשך השנים, אך יש מינים מסוימים שדווקא משגשגים כאן. רקפות התרבו ביערות והן אטרקציה חשובה בחורף ובאביב המוקדם, וכך גם שרביטי פעמונית קיפחת הפורחים בסגול-כחול ודם המכבים האדום שפורח מאוחר יותר באפריל. אפשר לראות ביערות לא צפופים גם מספר לא מבוטל של סחלבים, בהם דבורנית נאה, דבורנית הקטיפה, סחלב פרפרי ועוד. בשוליים המוארים של היערות פורחת בפברואר-תחילת מרס גביעונית הלבנון, המאופיינת בגבעולים זקופים וגבוהים ובפרחים ירוקים נטויים מטה, המגנים באופן זה על האבקנים מהגשמים. במישורים במרומי ההר, אפשר למצוא את שום הגלגל, הפורח באפריל, ונמצא כיום בסכנת הכחדה. צמח אחר בסכנת הכחדה הגדל כאן הוא נץ חלב חום, צמח אנדמי (בלעדיו) לישראל ולסוריה בעל תפרחת גבוהה ופרחים ירקרקים כוכביים.

הכותב הוא המדען הראשי של הגן הבוטני האוניברסיטאי בגבעת רם, ירושלים

מדוע קרסה אוכלוסיית איריס הגלבוע?

איריס הגלבוע הוא מין נדיר ואנדמי לישראל (קיים רק בה), הנמצא בסכנת הכחדה. עד לפני כמה שנים התקיימה על הגלבוע אוכלוסייה גדולה שמנתה אלפי פרטים, ומדי אביב פקדו את הגלבוע עשרות אלפי מטיילים שהגיעו במיוחד כדי ליהנות ממראה הפרחים הסגולים המרשימים. ואולם, בשנים 2009-2010 החלה אוכלוסיית איריס הגלבוע לקרוס באופן פתאומי ולא ברור. כמה השערות הועלו לגבי הסיבות לקריסה, בהן מיעוט משקעים אל מול סוג הקרקע והגיאולוגיה, מזיקים, מחלות ופגיעה של האדם. כדי להבין מהן הסיבות האמיתיות לקריסת האוכלוסייה וכדי לנסות להצילה, החלה רשות הטבע והגנים מאז שנת 2010 לעקוב אחר מצב האיריסים בגלבוע בעזרת חוקרת האיריסים בשמת סגל. מדי שנה, בעונת הפריחה, נבדקים באופן יסודי שני אזורים על רכס הגלבוע: הראשון, אזור שמורת הר ברקן, שממנו האיריסים נעלמו כמעט לחלוטין, והשני, אזור הר מלכישוע, שם יש עדיין אוכלוסייה מרשימה ויציבה. כיום, לאחר חמש שנים רצופות של ניטור, נראה כי הקריסה נבלמה אך התאוששות האוכלוסייה עדיין אטית והגורמים לקריסה טרם התבררו. לפיכך, באביב הזה יתחיל מחקר נוסף שיבדוק את ההשפעה של מרכיבי הקרקע והמסלע, של מאפייני בתי הגידול השונים ושל המבנה הגנטי של אוכלוסיית האיריסים על מצב האוכלוסיות ועל יציבותן.

כתב: יפתח סיני, אקולוג מרחב גליל תחתון

